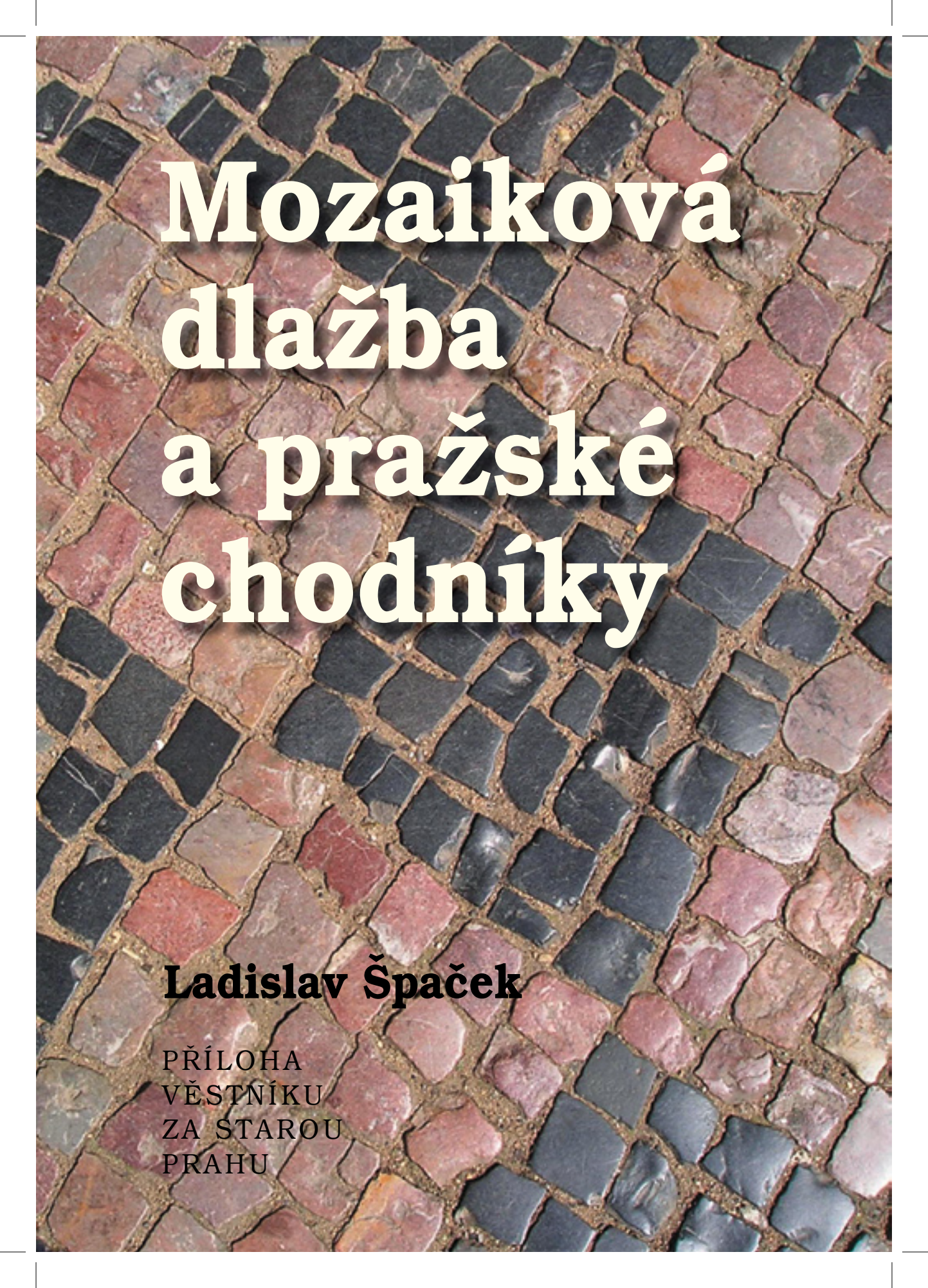

Mozaiková dlažba a pražské chodníky

Ladislav Špaček

PŘÍLOHA
VĚSTNÍKU
ZA STAROU
PRAHU

Mozaiková dlažba a pražské chodníky

Ladislav Špaček

Text a foto © PhDr. Ladislav Špaček

Stať byla převzata z metodické publiece Národního památkového ústavu
Péče o památkově významné venkovní komunikace, která vyšla v roce 2007.

Navazuje na přednášku Ladislava Špačka k témuž tématu v cyklu Památkářské minimum
pro každého v Juditině věži na podzim 2009.

Vychází jako příloha časopisu Za starou Prahu, Věstník Klubu Za starou Prahu č. 2/2009.

Prodejné též samostatně v knihkupectví Juditina věž, Mostecká 1, Praha 1, za cenu 20 Kč.

MOZAIKOVÁ DLAŽBA A PRAŽSKÉ CHODNÍKY

Tato příloha je věnována mozaikové dlažbě, používané v druhé polovině 19. a v první polovině 20. století pro úpravu povrchu pražských chodníků. Takzvaná pražská mozaika se stala vzorem pro výdlažbu mnoha dalších sídel. Někde byla napodobována dosti důsledně, jinde dlaždiči vytvářeli z obdobných malých kostek vlastní vzory. Zcela odlišná byla chodníková dlažba těch měst, v nichž byl ve stejném období používán charakteristický místní kámen. Při obnově památkově významných komunikací je v jednotlivých lokalitách třeba důsledně vycházet ze způsobu provedení, který je v daném místě historicky doložený. Bylo by velkou chybou mechanicky přenášet vzory a detaily provedení pražské mozaiky do jiných měst a obcí.

Rozšíření mozaikové dlažby v Praze souvisí především s mimořádným rozvojem města ve druhé polovině 19. století. Dostatek kvalitního mramoru z lomů, které nebyly příliš vzdálené od centra, a snaha reprezentovat umožnily masivní rozšíření štípané mozaikové dlažby na většině chodníků ve městě. Rozvoj pokračoval i v první polovině 20. století. Používal se mramor ve dvou barvách – růžové a šedé. Ve zcela výjimečných případech byl použit i mramor čistě bílý, jednalo se však pouze o chodníky u významných budov, jako byla například Nová radnice, Obecní dům, některé kostely, ministerstva a soudní budovy. Tříbarevné vzory, doložené pro stejnou dobu z mimo-pražských lokalit, jsou v Praze dochovány jen ojediněle. Vzhledem k nestejně velikosti štípaných kostek a jejich nepravidelnému tvaru dovolovala štípaná mozaika provedení vzorů značně složitých. Ty se však do současnosti zachovaly pouze výjimečně a často jen ve fragmentech. Vždy se používalo řádkové kladení (nikoliv obloučkové), a to i v případě, že byla štípanou mozaikovou dlažbou pokryta větší plocha bez vzoru.

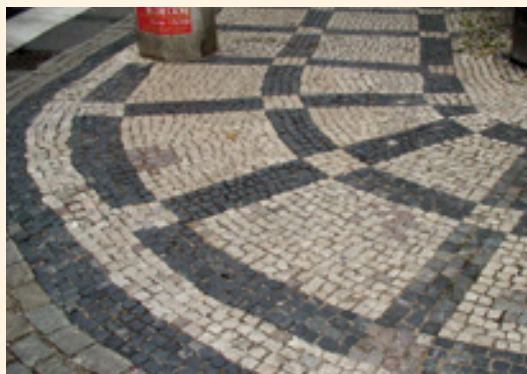
OBSAH

Mozaiková dlažba a pražské chodníky	3
Vzor „sedmdesátka s dámou“	5
Vzor „rámy s draky“	6
Vzor „hvězdy a kříže“	7
Vzor „šachovnice (dáma)“	8
Vzory negativně a nakoso	8
Nápisy a data	9
Vzor „kříže“	9
Rozvrh vzoru na dlážděné ploše	10
Atypické vzory	12
Bordura	13
Prvky vsazené do dlažby	14
Obrubníky	15
Anglické dvorky	16

Jeden z nejobvyklejších vzorů, běžně používaný ještě v 50. letech 20. století, byla takzvaná sedmdesátka s dámou (v řezané mozaice je velmi deformovaná, a proto s dámou nevhodná) i bez dámy.

Sedmdesátka s dámou, správné provedení. Střední čtverec (dáma) je vždy o něco (1–2 řady kostek) větší než ostatní části vzoru, které jsou čtyřřadé.

Sedmdesátka (bez dámy). Správné provedení s ojedinělým bílým mramorem, použitým vzhledem k významu budovy. Vzor probíhá plynule kolem budovy a je zakřiven kolem nároží. Byl poškozen při předláždění.

Nesprávné provedení vzoru sedmdesátka s dámou. Středový čtverec je čtyřřadý jako ostatní části vzoru, ale má být větší.

Nesprávné provedení vzoru sedmdesátka s dámou. Středový čtverec je výrazně menší než ostatní části vzoru, ale má být větší. Příklad je o to horší, že byla použita původní štípaná mozaika, z níž mohl být bez problému proveden kterýkoli z historických vzorů.

Složitější je vzor s draky (volně nebo v rámech), který vychází dobře i v mozaice řezané.

Rámy s draky na koso, varianta s kříži v křížení, správné provedení. Vzor má dobré proporce i diagonální půlení prvků a vhodnou vícepramennou borduru.

Nové provedení vzoru rámy s draky na koso z řezané mozaiky se správným rozvržením vzoru na odpovídající ploše chodníku, správným půlením prvků a vhodnou vícepramennou bordurou u kraje chodníku.

Další vzor, kdysi obvyklý zejména v oblasti Vinohrad a Žižkova, představují hvězdy a kříže, různě se lišící v detailech. Je velmi složitý a vzhledem k zakřivenému protínání pásů jej nelze provést v mozaice řezané. Dochází při tom k takovým deformacím, že vznikne téměř jiný vzor.

Hvězdy a kříže, správné provedení s dobrým ukončením vzoru u okraje (propojení pásů) a vhodnou vícepramennou bordurou. Jako středový prvek bývá nejčastěji používána čtyřlístá rozeta nebo čtverec.

Hvězdy a kříže, správné provedení s neobvyklým pojetím vzoru pouze s obvodovou linií.

Nesprávné provedení vzoru hvězdy a kříže. Přesný tvar kostek řezané mozaiky neumožňuje kvalitní provedení vzoru především vzhledem k zakřivenému protínání pásů. V tomto případě nejsou dodrženy ani proporce.

Místo složitého vzoru, jakým jsou zejména hvězdy a kříže, se často předlažďuje v jiném materiálu a vzoru.

Oblíbeným vzorem zejména na úzké plochy byla šachovnice (dáma), která je vhodná také pro řezanou mozaiku.

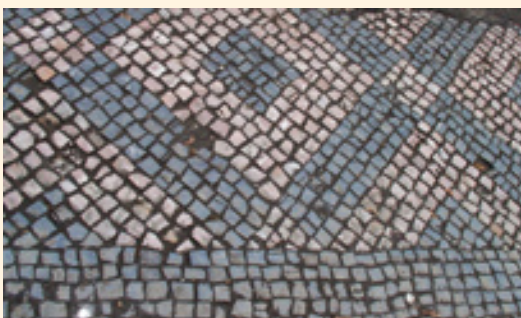
Šachovnice (dáma), správně obnovené provedení vzoru s vícepramennou bordurou a úzkými žulovými obrubníky.

Všechny uvedené vzory se používaly rovně i na koso, ve vybarvení pozitivním i negativním (obrácené barevné řešení), čímž bylo dosaženo větší variability.

Ukázka protikladných barevných řešení sedmdesátky s dámou. „Negativní“ barevné řešení je také uplatněno u následujícího příkladu s vzorem hvězd a křížů a datací 1903.

Detail sedmdesátky s dámou nakoso.

Existovaly ještě další vzory, které máme z jednotlivých lokalit dokumentovány, ale i takové, které se v terénu nepodařilo vůbec zachytit (například některé bordury). Mimořádnými prvky ve škále vzorů jsou data a různé nápisy, jež se spolu se složitou kombinací vzorů vyskytují na určitých významnějších místech (například u morových sloupů). Výjimečně byla používána i velmi drobná mozaika.

Složitá kombinace správně provedených vzorů s datem 1903. Při opravě poškozené části dlažby (viz vlevo dole) bude nutné použít původní sekané kostky a vzor pečlivě doplnit.

Nevhodné novodobé uplatnění nápisu v chodníkové dlažbě, k němuž se navíc přidává nevhodné obloučkové dláždění plochy.

Uplatnění vzorů na chodnicích mělo svou zákonitost, která dnes většinou není respektována; snad i proto, že se o ni projektanti ani prováděcí firmy nezajímají. Skutečnost, že řadu vzorů nelze v řezané typizované mozaice provést (respektive lze je provést pouze za cenu značné deformace tvaru a proporcí), má na tuto situaci jen částečný vliv.

Původní vzor s kříží kolem kostela sv. Petra. Správné provedení s ojedinělým bílým mramorem, použitým vzhledem k významu budovy.

Nevhodné předdláždění se zbytečným použitím nového materiálu. Původní měkkost a malebnost vzoru byla zcela setřena.

Ukázka nevhodnosti řezané mozaiky k provedení jemnějších detailů.

Nesprávné vytváření pseudostylových novotvarů. Kubistická ani jiná architektura se až na výjimky nepromítala do vzorů chodníků, mozaiková dlažba byla svébytná.

Správné řešení nespočívá jen v provedení vlastního vzoru a zachování jeho detailů a proporcí, ale také v rozvrhu na dlážděné ploše.

Nesprávné rozvržení vzoru, k němuž došlo při pokládání dlažby. Dláždilo se z protilehlých stran a vzor se uprostřed „nesešel“. Také samotný vzor je proveden nesprávně, středový čtverec má být větší.

Nesprávné provedení přechodu pro nevidomé bez respektování vzoru chodníku.

Některé vzory nejsou vhodné pro každou plochu. Pokud byl vzor aplikován rovnoběžně s fasádou, byly jeho prvky zásadně používány vcelku, pokud byl kladen na koso, byly prvky užívány pouze celé a půlené (půlené byly rozděleny diagonálně). Zbytek plochy doplňovala u kraje chodníku více či méně ozdobná bordura a jednobarevný lem u domu, který vyrovnával jednotlivé výstupky a nerovnosti fasády, ale nekopíroval je, aby se dosáhlo pravidelné plochy pro rozvržení vzoru. Někdy dobíhal vzor na koso až k fasádě bez vyrovnávacího lemu.

Nesprávné rozvržení vzoru na ploše chodníku. Vzor má pokrývat celou plochu chodníku, a nikoliv působit jako běhoun. V některých místech by bylo možné aplikovat vzor na šířku několikrát.

Nesprávné použití vzoru pro daný tvar chodníku. V rámci šířky chodníku se má uplatňovat vždy celý prvek vzoru nebo jeho polovina, nikoliv neúplné, klínovitě se zmenšující výseky.

Nesprávné lemování u fasády. Lem má zarovnat její nerovnosti a nepravidelnosti (nikoliv je opisovat), a vytvořit tak pravidelný čtyřúhelník pro aplikaci vzoru.

Zřídka byl u velkých nepravidelných ploch použit vzor celoplošně jako kobercový nebo byly vytvořeny zvláštní kreace, vázané pouze na konkrétní stavbu a jinde neuplatněné (například před Obecním domem; dlažba se zde bohužel nezachovala, ale existuje její fotografická dokumentace).

Část dokumentace historické dlažby v okolí Obecního domu. Složité vzory různě řešených ploch chodníků byly vzhledem k významu budovy původně provedeny s dominující bílou mozaikou.

Vlevo dole tentýž vzor v současné době. Snaha o obnovu původního stavu nedosáhla cíle především pro použití nekонтрастního materiálu (nebyl použit bílý mramor, kterým se na jiných místech plýtvá) a řezané mozaiky. Nákladně obnovený vzor je nezřetelný.

Atypický vzor před Štencovým domem v Salvátorské ulici mimořádně reflektuje obklad fasády budovy.

Ozdobná bordura u obručníku byla řešena tak, aby se opticky nespojovala se vzorem, běžné byly jednoduché varianty z barevně prostřídáných jednoduchých nebo zdvojených řádek, existovaly však i bordury značně dekorativní – někdy byla v borduře použita i dáma na koso. Průběh vzoru přes nároží byl většinou upraven (zakřiven) tak, aby probíhal i nadále plynule a na nároží nebyl přerušen žádnou hladkou ani jinou plochou.

Bordura s dámou nakoso použita v drobné mozaice.

Vzory se často střídaly podle jednotlivých objektů (i podle vůle majitele domu), někde naopak probíhaly složité vzory po obou stranách celé délky ulice.

Měnit se mohly pouze na rozhraní objektů, méně často na nároží, nikoli uprostřed prostranství před objektem.

Mimopražská ukázka náročného třibarevného vzoru. V Praze podobný případ není dochován.

U zařízení vsazených do dlažby (například hydranty, poklopy, lucerny a podobně), se zásadně žádná bordura nepoužívala, a to ani u rabat a jiných ploch okolo stromů (používán byl pouze zpevňující lem z velkých žulových kostek). Důvodem byla snaha, aby se druhotně vsazené prvky uplatnily co nejméně; proto se nejen nezdůrazňovaly, ale bývaly osazeny bez ohledu na vzor, který se jim nikdy nepodřizoval.

Vložené prvky se nezdůrazňovaly žádným druhem lemu nebo ozdobné bordury. Šlo o to, aby se pokud možno neuplatňovaly.

Nesprávné lemování vložených prvků, které se mají v chodníku uplatňovat co nejméně.

Správné provedení rabátka (nedlážděné plochy u paty stromu) bez respektování vzoru a bez bordury v chodníkové mozaice, pouze se zpevněním okraje velkými žulovými kostkami.

Nesprávné lemování plochy u paty stromu. Vložené prvky, včetně rabátek, se bordurou v chodníkové mozaice nezvýrazňovaly. Hodnotným prvkem je krycí mříž.

Obrubníky chodníků jsou v Praze nejčastěji masivní žulové, které časově odpovídají největšímu rozvoji mozaikových dlažeb ve druhé polovině 19. a v první polovině 20. století. Vždy byly vyměřeny a vyrobeny naprosto přesně, tak aby beze zbytku „oběhly“ celý blok domů s chodníky včetně všech zakřivených úseků. Byly pokládány na sucho a spojovány na sucho v zámku, jehož pozitivní část směřovala při pohledu z chodníku vždy doprava. V mnoha případech byly pro přejezd chodníku do objektů obrubníky speciálně tvarovány, nejen zešikmením horní plochy, ale i úpravou navázání na běžný obrubník. Neodbornou současnou manipulací jsou právě tyto velké žulové obrubníky poškozovány nejvíce v historii (daleko více, než je poškodily pásy tanků za okupace roku 1968). Při akci za „bezbariérové chodníky“ se jejich velká část nahradila dlažebními kostkami, místo aby se ponechaly na místě a zapustily (zejména pro oblé nárožní obrubníky není pro jejich přesný poloměr a délku jinde využití), při úpravě komunikací se kvůli neodbornému zacházení lámou a poškozená místa jsou hrubě doplňována betonem. Nerespektuje se často ani směr zámku a u kamenných doplnků ani šířka původního obrubníku.

Běžné masivní žulové obrubníky, kladené na sucho a se zámkem směřujícím doprava.

Běžné masivní žulové obrubníky byly na nárožích vždy speciálně tvarovány, aby přesně kopírovaly průběh okraje chodníku.

Nevhodnou neodbornou manipulací jsou obrubníky často otlučeny a polámaný a mnohdy jsou navíc následně necitlivě opraveny betonem.

Starší obrubníky byly z růžového mramoru, úzké a bez zámku. Ve 20. století byly nahrazovány a doplňovány žulovými úzkými obrubníky stejného tvaru. Dalším typem (zřídka se vyskytujícím) jsou mramorové obrubníky se zámkem, menší než masivní žulové.

Nejstarší typ obrubníků. Jsou úzké, mramorové, kladené na výšku. Stejný tvar mají i pozdější subtilní obrubníky žulové.

Zajímavým reliktem, který se dosud v dlažbě některých chodníků vyskytuje, jsou stopy po bývalých anglických dvorcích. Ty byly zřizovány ve druhé polovině 19. a začátkem 20. století, aby se zajistilo denní osvětlení suterénním prostorám. Zachovalo se jich jen poskrovnu, jakkoli byly v době svého vzniku hojné. Dokladem jejich dřívější existence mohou být například kamenné obrubníky, které nesou známky po odstraněném zábradlí (není to však podmínkou, protože ne vždy do nich bylo zábradlí kotveno shora). Při opravě chodníků tyto relikty velice často bez dokumentace mizí.

Zrušený anglický dvorek. V ploše chodníku zůstaly zachovány žulové obrubníky.

Chodníky jsou v současnosti nově dlážděny většinou bez ohledu na původní vzor, který může být zachován třeba ve fragmentech nebo i pod živičným krytem. Není přitom zpravidla ani dokumentován. I v případě, že je zachováno větší množství původního štípaného materiálu, bývá často poškozen natolik, že se ho většina nedá znovu použít. Snaha Národního památkového ústavu o respektování podmínek, směřujících k jeho zachování, použití a obnově původního vzoru, se většinou míjí účinkem.

V Praze se při dokumentaci dosud zachovaných reliktnů bohužel nepodařilo zachytit ani všechny původní vzory a řada fragmentů zmizela i v průběhu této práce.

Ladislav Špaček